МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДРАЧУК ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ



УДК 343.1:342.7(477)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Ірпінь – 2026

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права»

Науковий керівник
кандидат юридичних наук, доцент
Лугіна Наталія Анатоліївна,
Державний податковий університет,
заступник директора з навчально-методичної роботи
навчально-наукового інституту права

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Кучинська Оксана Петрівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права

доктор юридичних наук, старший дослідник
Погорецький Микола Миколайович,
Національна академія Служби безпеки України,
директор Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій

Захист відбудеться «19» листопада 2026 року о 12^{00} на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 25.855.02 в Державному податковому університеті за адресою: 08205, Київська область, Бучанський район, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного податкового університету за адресою: 08205, Київська область, Бучанський район, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розісланий «16» жовтня 2026 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **Ігор ГРИЦЮК**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінальної юстиції, виконання якого пов'язане з конституційним обов'язком держави утверджувати й забезпечувати права людини. Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України до кожного учасника має застосовуватися належна правова процедура. Законність обмеження свободи, недоторканності житла та майнових прав потребує обґрунтованих процесуальних рішень і доступних засобів їхньої перевірки. Особливого значення набувають своєчасна правнича допомога, участь у доказуванні, доступ до матеріалів та усунення порушень під час досудового розслідування й судового розгляду.

Практичні труднощі виникають через несвоєчасне роз'яснення прав, обмеження доступу до захисника й матеріалів, затримки повернення вилученого майна та вирішення клопотань. Розмежування недоліків законодавства й порушень порядку його застосування потрібне для визначення належних способів усунення таких перешкод. Оцінка дієвості гарантій має охоплювати час виконання процесуальних обов'язків, обґрунтованість рішень і можливість учасника фактично скористатися наданим законом правом.

Практичну потребу в удосконаленні відповідних гарантій підтверджують результати судового контролю. За даними Верховного Суду, 2025 року слідчим суддям надійшло 92 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що на 15 % більше ніж 2024 р. Розглянуто, без урахування повернутих, 77 тис. скарг, із яких задоволено 42 тис., або 55 %. Серед скарг на бездіяльність, передбачену п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, задоволено 25 тис. із 37 тис. розглянутих, або 68 %[1]. До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2025 р. надійшло 9 196 повідомлень про порушення прав у кримінальному провадженні, зокрема 2 847 – під час досудового розслідування[2]. Наведені показники свідчать про значний обсяг звернень за захистом процесуальних прав і потребу в своєчасному реагуванні на них.

В умовах воєнного стану забезпечення процесуальних гарантій ускладнюється небезпекою участі в процесуальних діях, переміщенням осіб та установ, перериванням зв'язку й утратою матеріалів. Застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, потребує встановлення визначених законом підстав і забезпечення права на захист та доступу до судової перевірки. Подальше вдосконалення відповідних процедур має враховувати міжнародні стандарти прав людини, практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і досвід інших держав.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці вітчизняних учених із загальних питань кримінального процесу, його засад, доказування та процесуальних гарантій: І. В. Басистої, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого,

---

[1] Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2025 році / Верховний Суд. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2025.pdf

[2] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2025 році. URL : https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76849.pdf

В. Г. Дрозд, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. В. Топчія, Д. М. Тичини, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Окремі аспекти охорони прав учасників, діяльності захисника, прокурорського нагляду й судового контролю досліджували А. А. Ахундова, І. Ю. Бабенко, Т. В. Бабчинська, В. І. Божик, О. А. Вакулік, О. В. Винокуров, М. І. Дерев'янко, А. А. Жук, Д. Г. Іллящук, Д. Ю. Кавун, М. А. Макаров, Т. Ю. Марченко, О. Є. Омельченко, В. В. Павловський, Д. А. Пєший, В. М. Ребезюк, А. С. Черкесова, Д. О. Шингарьов, Н. С. Шумська, В. В. Юсубов та ін.

Попри вагомий внесок зазначених науковців, наявні дослідження переважно присвячені правам окремих учасників кримінального провадження, діяльності уповноважених суб'єктів або застосуванню певних процесуальних гарантій. Подальшого наукового розроблення потребує забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників як взаємопов'язаної сукупності гарантій попередження порушень, законності обмежень і відновлення порушених прав на стадіях досудового розслідування та судового розгляду. Недостатньо дослідженими залишаються питання узгодження процесуальних можливостей учасників із повноваженнями та обов'язками слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді й суду, забезпечення своєчасної правничої допомоги, участі в доказуванні та доступності оскарження. Окремого обґрунтування потребують умови збереження відповідних гарантій під час воєнного стану, підстави застосування спеціального порядку провадження та способи усунення перешкод у реалізації прав. Вивчення міжнародно-правових засад і зарубіжного досвіду сприятиме посиленню процесуальних гарантій через уточнення вимог до обмеження прав, забезпечення належних умов участі та вдосконалення засобів відновлення порушених прав з урахуванням особливостей національного кримінального процесуального законодавства. Потреба в комплексному розв'язанні зазначених питань зумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021); Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021); Дорожньої карти з питань верховенства права (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р), а також Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» від 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень щодо забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на основі порівняльно-правового аналізу, а також науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення

кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, зокрема в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *задачі*:

– з'ясувати стан наукового розроблення проблем забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– розкрити поняття й сутність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– охарактеризувати міжнародно-правові засади охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження й узагальнити відповідні правові позиції ЄСПЛ;

– визначити поняття та зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;

– розробити правові й організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– узагальнити зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

– запропонувати концептуальне бачення в сучасних правових реаліях охорони прав, свобод та законних інтересів учасників на стадії досудового розслідування;

– розробити напрями вдосконалення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників на стадії судового розгляду.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в кримінальному провадженні в Україні та зарубіжних країнах.

Предмет дослідження – забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. *Діалектичний* метод використано для дослідження забезпечення охорони прав учасників кримінального провадження у взаємозв'язку процесуальних гарантій, повноважень уповноважених суб'єктів і способів відновлення порушених прав з урахуванням змін законодавства та умов воєнного стану (розділи 1–3); *формально-логічний* – для уточнення понять «охорона», «захист», «забезпечення», формулювання авторських визначень, висновків і пропозицій (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2); *системний* – для визначення складових кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників і розкриття їхнього взаємозв'язку (підрозділи 2.1, 2.2); *структурно-функціональний* – для з'ясування призначення процесуальних гарантій, співвідношення прав учасників та обов'язків уповноважених суб'єктів під час досудового розслідування й судового розгляду (розділи 2–3).

Серед спеціальних методів застосовано *історико-правовий* – для дослідження розвитку наукових поглядів і правових засад охорони прав учасників кримінального провадження (підрозділи 1.1, 1.3); *формально-юридичний* – для аналізу й тлумачення норм національного законодавства та міжнародно-правових актів, які визначають гарантії прав учасників, підстави їхнього обмеження й порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (розділи 1–3); *компаративістський* –

для зіставлення міжнародних стандартів із положеннями КПК України, виявлення спільних і відмінних підходів до охорони прав учасників у законодавстві України, країн Європейського Союзу й обґрунтування можливостей використання зарубіжного досвіду (підрозділи 1.3, 2.3); *правового моделювання* – для розроблення пропозицій щодо конкретизації процесуальних обов'язків і вдосконалення порядку реалізації гарантій прав учасників (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2); *соціологічний* метод у формі анкетування – для з'ясування позицій слідчих, прокурорів і суддів щодо проблем забезпечення охорони прав учасників та способів їхнього вирішення (розділи 2–3); *статистичний* – для опрацювання результатів анкетування й узагальнення офіційних даних щодо дотримання процесуальних прав і застосування засобів їхнього захисту (підрозділи 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, інших національних судів та практика ЄСПЛ; зведені дані анкетування 260 респондентів, зокрема 110 слідчих Національної поліції України, 85 прокурорів і 65 суддів із різних регіонів України; систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності та аналітичні матеріали за 2015–2025 рр. Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України, Верховного Суду й Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також доповіді та матеріали моніторингу Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інституцій Європейського Союзу щодо дотримання прав людини в кримінальному провадженні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, у якому на основі порівняльно-правового аналізу національного законодавства, міжнародно-правових засад, зарубіжного досвіду й практики національних судів і ЄСПЛ розроблено теоретичні положення, пропозиції та практичні рекомендації щодо вдосконалення процесуальних гарантій на стадіях досудового розслідування й судового розгляду, зокрема в умовах воєнного стану. Найбільш значущими результатами, що характеризують наукову новизну дослідження, є такі:

вперше:

– обґрунтовано, що забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження становить єдиний процесуальний механізм, який охоплює передбачені законом гарантії, повноваження слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, процесуальні можливості учасників захищати свої права, а також засоби оскарження рішень, дій чи бездіяльності та відновлення порушених прав, причому дієвість цього механізму потрібно оцінювати як під час застосування загальних положень КПК України, так і в разі здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану з урахуванням особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, з огляду на законність та обґрунтованість обмеження прав особи, доступність правової допомоги й судового контролю та дотримання міжнародних стандартів прав людини;

– сформульовано теоретичну модель кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка поєднує нормативну, суб'єктну, процедурну, контрольну й виконавчу складові та розкриває їх взаємодію через встановлення

юридично значущих обставин, визначення права учасника й відповідного обов'язку компетентного суб'єкта, застосування належної процедури, прийняття й перевірку мотивованого рішення та його виконання з урахуванням процесуального становища учасника, передбачених законом форм контролю та самостійних підстав застосування особливостей кримінального провадження, зокрема в умовах воєнного стану;

– розроблено організаційно-правові засади забезпечення дієвості процесуальних гарантій охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють визначення відповідального за виконання обов'язку суб'єкта, роз'яснення прав з урахуванням потреб особи, своєчасне залучення фахівців, підготовку матеріалів і забезпечення доступу до них з доповненням ч. 2 ст. 55 і ст. 221 КПК України вимогами до змісту та фіксації інформування потерпілого й порядку організації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, спрямованими на забезпечення реалізації відповідних прав, зокрема в умовах воєнного стану;

– надано науково-практичні рекомендації щодо процесуального порядку забезпечення права на захист і повернення тимчасово вилученого майна на стадії досудового розслідування, які передбачають обґрунтування невідкладності окремої процесуальної дії та неможливості участі обраного захисника, фіксацію відомостей про його повідомлення, забезпечення конфіденційного спілкування й потрібного часу для підготовки залученого захисника (доповнення ч. 1 ст. 53 КПК України), а також конкретизацію обов'язків щодо повернення майна незалежно від подання клопотання, повідомлення особи про підставу й порядок його отримання, оформлення фактичного передання та фіксації перешкод поверненню та заходів їхнього усунення (доповнення ст. 169 КПК України);

– запропоновані вимоги до порядку вирішення клопотань про виклик і допит свідка, допит експерта та дослідження речей чи документів під час судового розгляду, які передбачають своєчасне прийняття рішення, визначення моменту вирішення клопотання за потреби в попередньому дослідженні інших доказів і конкретизацію мотивів відмови через зазначення обставин, які заявник прагне встановити або перевірити, оцінку їхнього значення для кримінального провадження й підстав відхилення звернення, що покладено в основу запропонованого доповнення КПК України;

удосконалено:

– поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» як передбаченої кримінальним процесуальним законодавством діяльності уповноважених суб'єктів, що здійснюється на основі системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їхньому необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень із розмежуванням охорони як переважно запобіжної діяльності, захисту як діяльності щодо подолання загроз і перешкод у здійсненні прав, припинення порушень та усунення їхніх наслідків і забезпечення як ширшого поняття, що охоплює нормативно-правове закріплення прав, створення умов для їхньої реалізації, охорону та захист із закріпленням у ч. 1 ст. 3 КПК України;

– науковий підхід до нормативного забезпечення мотивування та виконання процесуальних рішень як взаємопов'язаних засобів забезпечення охорони прав,

свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження через обґрунтування доповнення п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України вимогами зазначати право, свободу чи законний інтерес, яких стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати підстави застосування особливостей провадження, а також доповнення ст. 307 КПК України положеннями про визначення суб'єкта та строку виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію й повідомлення слідчого судді та скаржника про її виконання без відстрочення обов'язків, які підлягають негайному виконанню;

– критерії розмежування процесуальних повноважень та організаційних обов'язків у функціонуванні механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження за компетенцією суб'єкта, правовою підставою, змістом діяльності та її наслідками, із відмежуванням організаційної підтримки, представництва потерпілого, психологічної допомоги й заходів безпеки, що дає змогу визначити межі участі залучених осіб і запобігати підміні процесуальних гарантій допоміжними послугами та запровадженню не передбачених законом обмежень прав;

– положення щодо забезпечення змагальності судового розгляду через розмежування повноважень суду з керівництва засіданням і з'ясування обставин та діяльності сторін з обґрунтування власних процесуальних позицій, за яким судова активність має поєднуватися з безсторонністю, наданням учасникам часу для підготовки до дослідження додаткових матеріалів і зміненого обвинувачення, можливістю ставити запитання й отримувати мотивовані відповіді на істотні доводи;

дістало подальшого розвитку:

– наукове розуміння безперервності охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, яка передбачає збереження належних гарантій упродовж усього періоду впливу кримінальної процесуальної діяльності на становище особи, зокрема в процесі переходу між стадіями провадження та зміни її процесуального статусу, з урахуванням характеру можливого втручання в її права та індивідуальних обставин участі в провадженні, а саме під час застосування передбачених КПК України особливостей провадження в умовах воєнного стану;

– напрями імплементації міжнародних стандартів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що охоплюють конкретизацію в КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав відповідно до міжнародних зобов'язань України з урахуванням практики ЄСПЛ, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, посилення гарантій участі потерпілого, безпеки свідка й урахування індивідуальних потреб дитини, удосконалення судового контролю й засобів відновлення порушених прав, із визначенням процесуальних умов реалізації зазначених гарантій у провадженні в умовах воєнного стану з урахуванням підстав і умов застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України;

– рекомендації з організації виконання процесуальних обов'язків в умовах воєнного стану, які передбачають завчасне визначення резервних приміщень і засобів зв'язку, збереження та передання матеріалів, облік невиконаних обов'язків під час кадрових змін і переміщення установ, узгодження участі захисників, перекладачів та інших фахівців, а також повторну перевірку обставин, що перешкоджають проведенню процесуальних дій, і забезпечення їхнього своєчасного виконання після усунення перешкод із додержанням передбачених КПК України

умов застосування особливостей кримінального провадження;

– узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, на основі якого визначено окремі напрями його імплементації в кримінальне процесуальне законодавство України: конкретизацію роз'яснення прав (ФРН, Франція), забезпечення своєчасної правничої допомоги й конфіденційного спілкування із захисником (Польща, Франція), доступу до відповідних матеріалів та індивідуальних умов участі зі збереженням можливості перевірки доказів і оскарження рішень (ФРН, Польща, Естонія);

– обґрунтування потреби у своєчасній перевірці підстав обмеження свободи та майнових прав під час досудового розслідування, що передбачає індивідуальну оцінку обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м'яких запобіжних заходів, встановлення законності подальшого утримання вилученого майна та виконання обов'язку припинити обмеження за передбачених законом підстав незалежно від подання скарги чи подальшого судового розгляду обвинувачення, а в умовах воєнного стану – підтвердження фактичних обставин, які зумовлюють застосування спеціального процесуального порядку;

– способи забезпечення права на захист і належних умов участі потерпілих та свідків під час судового розгляду в умовах воєнного стану, що передбачають перевірку законодавчих підстав дистанційної участі й використання раніше отриманих показань, можливості конфіденційного спілкування із захисником, сприйняття та оспорювання доказів, а також узгодження спеціальних умов допиту дітей і заходів безпеки з процесуальними можливостями сторони захисту перевіряти повідомлені відомості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – як основа для подальших досліджень процесуальних гарантій, механізму забезпечення охорони прав учасників кримінального провадження (акти впровадження Державного податкового університету від 28 жовтня 2026 року та Національної академії внутрішніх справ від 18 листопада 2024 року);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до кримінального процесуального законодавства України щодо забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема в умовах воєнного стану (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 29 квітня 2026 року № 147д9/9-01);

– *практичній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури й суду щодо забезпечення процесуальних гарантій, попередження порушень та відновлення прав учасників кримінального провадження, підготовки методичних рекомендацій (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-1);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, зокрема підручників, посібників, курсів лекцій і проведення занять із дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» (акти впровадження Державного податкового університету від 25 квітня 2025 року та Національної академії внутрішніх справ від 18 листопада 2024 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14–15 листопада 2021 р.); «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні положення й висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, внесених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (208 найменувань на 24 сторінках) та 3 додатки на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 241 сторінка, із них основний текст – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й задачі, об’єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи; окреслено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; надано відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Стан наукового розроблення проблем забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» встановлено, що відповідна проблематика досліджувалася за кількома напрямами, зокрема загальні положення досудового розслідування висвітлювали О. Ю. Татаров, В. В. Павловський та О. А. Вакулік; процесуальні функції та засаду законності – І. В. Гловюк і Д. А. Пєший; повноваження прокурора й судовий контроль – В. В. Юсубов і М. А. Макаров; гарантії прав окремих учасників досліджували А. А. Ахундова, Д. Ю. Кавун, А. С. Черкесова, Д. О. Шингарьов, О. В. Винокуров та А. А. Жук. Комплексне дослідження охорони прав учасників кримінального провадження здійснив В. М. Ребезюк.

З’ясовано, що розвиток кримінального процесуального законодавства України супроводжувався зміною підходів до процесуального становища особи та визначення меж допустимого втручання в її права. Нині чинний КПК України закріплює засади кримінального провадження й процесуальні гарантії, однак їхня дієвість залежить від практичного застосування, зокрема обґрунтування рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, доступності оскарження рішень, дій чи бездіяльності уповноважених осіб і здійснення судового контролю. Закріплене законом право потребує належної процедури, яка дає особі змогу своєчасно ним скористатися.

Обґрунтовано потребу в комплексному порівняльно-правовому аналізі положень КПК України, практики їхнього застосування, міжнародних стандартів і процесуальних механізмів інших країн, який охоплюватиме критерії допустимого обмеження прав, дієвість судового контролю та засобів оскарження, а також правові й організаційні умови охорони прав учасників провадження. Результати такого аналізу становитимуть основу для пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та забезпечення належної правової процедури.

У підрозділі 1.2 «*Поняття та сутність охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» розмежовано поняття «охорона», «захист» і «забезпечення» прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Встановлено, що охорона має переважно запобіжне спрямування, захист охоплює подолання загроз і перешкод у здійсненні прав, припинення порушень та усунення наслідків, а забезпечення поєднує нормативно-правове закріплення прав, створення умов для їхньої реалізації, охорону й захист. Відсутність у КПК України визначення охорони та неоднакове розуміння її співвідношення із суміжними категоріями зумовлюють потребу в уточненні змісту відповідної діяльності й критеріїв її відмежування. Відтак запропоновано доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України поняттям «охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження», яке сприятиме єдиному розумінню змісту охорони як завдання кримінального провадження, передбаченого ст. 2 КПК України, та послідовному врахуванню її вимог під час застосування процесуальних норм, зокрема тих, що встановлюють особливості провадження в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що проблема дієвості охорони полягає в можливій невідповідності між закріпленими законом гарантіями та фактичними умовами користування ними. Формальне визнання права не забезпечує його реалізації, якщо особа своєчасно не отримує потрібної інформації, не може скористатися передбаченою законом допомогою або позбавлена доступного засобу реагування на неправомірне втручання. Подолання такої невідповідності потребує узгодженого визначення прав учасників і взаємопов’язаних їм обов’язків уповноважених суб’єктів, своєчасного виконання цих обов’язків та розмежування недоліків законодавства й порушень його застосування.

Доведено, що в умовах воєнного стану безперервність охорони набуває особливого значення через додаткові перешкоди в доступі до правничої допомоги, інформації та правосуддя. Застосування передбачених КПК України особливостей провадження потребує встановлення умов дії кожної відповідної норми та додержання конституційних гарантій. Сам факт воєнного стану не замінює обґрунтування конкретного обмеження, а об’єктивні труднощі здійснення провадження не надають повноваження діяти поза законом. Визначений зміст охорони становить основу для подальшого обґрунтування процесуальних засобів, здатних забезпечити реалізацію прав учасників за таких обставин.

У підрозділі 1.3 «*Міжнародні засади охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» встановлено, що міжнародна регламентація визначає вимоги до здійснення процесуальних повноважень і гарантії захисту особи від свавільного втручання. Міжнародні договори України закріплюють зобов’язання держави, практика ЄСПЛ розкриває зміст конвенційних гарантій, а декларації та рекомендації міжнародних організацій конкретизують стандарти поводження з учасниками провадження. Директиви Європейського Союзу

слугують орієнтиром для вдосконалення національного законодавства з урахуванням їхньої правової природи та сфери застосування.

Визначено, що застосування міжнародних стандартів залежить від змісту гарантії та процесуального становища учасника. Гарантії свободи, захисту й справедливого судового розгляду щодо підозрюваного й обвинуваченого поєднуються з гарантіями доступу потерпілого до правосуддя, інформації та відшкодування шкоди, забезпеченням безпеки свідка й спеціальними гарантіями участі дітей. Узгодження зазначених вимог передбачає індивідуальну оцінку підстав втручання, його потреби та наслідків для особи.

Звернута увага на те, що застосування положень ст. 615 КПК України здійснюється за встановлених законом підстав і умов із додержанням конституційних гарантій та міжнародних зобов'язань України. Об'єктивні перешкоди здійсненню провадження в умовах воєнного стану вимагають збереження доступу до захисника, судової перевірки обмеження прав і можливості оскарження. Визнання Конституційним Судом України в рішенні № 3-р(II)/2026 неконституційною ч. 5 ст. 615 КПК України засвідчило неприпустимість підміни судової оцінки підстав подальшого тримання під вартою посиланням на неможливість проведення підготовчого судового засідання.

Обґрунтовано напрями імплементації міжнародних стандартів: конкретизацію в КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, врахування потреб потерпілих і дітей, удосконалення судового контролю та засобів відновлення порушених прав. Законодавче втілення зазначених напрямів потребує визначення відповідних обов'язків уповноважених суб'єктів, строків їхнього виконання й правових наслідків порушень.

Розділ 2 «Кримінальний процесуальний механізм забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «*Поняття і зміст кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» зміст механізму розкрито через нормативну, суб'єктну, процедурну, контрольну та виконавчу складові, взаємодія яких забезпечує реалізацію процесуальних прав, виконання відповідних обов'язків і реагування на порушення.

Встановлено, що дієвість механізму залежить від узгодженості права учасника, обов'язку компетентного суб'єкта, строку його виконання, мотивування рішення та належного способу перевірки. Недостатня конкретизація вимог до оцінки істотних доводів учасника й інформування скаржника про виконання ухвали ускладнює перевірку обґрунтованості постанови та результатів судового захисту. Критерієм дієвості охорони є дотримання належної правової процедури, яка допускає й обґрунтовану відмову в задоволенні вимоги учасника. Ігнорування істотних доводів, невиконання рішення або перешкоджання передбаченому законом оскарженню перешкоджають реалізації процесуального права та застосуванню відповідних гарантій. Усунення таких недоліків потребує розмежування прогалин регулювання й порушень установлених обов'язків.

Доведено, що застосування особливостей кримінального провадження потребує перевірки умов, визначених відповідним положенням КПК України, поряд із підставами конкретного процесуального втручання. В умовах воєнного стану

зміна компетенції, способу проведення дії чи порядку оскарження допускається у випадках і межах, установлених кримінальним процесуальним законом. Обґрунтовано доповнення п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України вимогами зазначати право, свободу чи законний інтерес, яких стосується постанова, оцінювати істотні доводи учасника та обґрунтовувати передбачені КПК України підстави застосування особливостей провадження; ст. 307 КПК України ч. 4 щодо визначення органу або особи, на яких покладається виконання ухвали про зобов'язання вчинити чи припинити дію, і строку її виконання, а також про невідкладне повідомлення слідчого судді та заявника про час і спосіб виконання ухвали. Відповідні зміни спрямовані на посилення обґрунтованості постанов і забезпечення виконання ухвал без відстрочення обов'язків, що підлягають негайному виконанню.

У підрозділі 2.2 «*Правові та організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» правові засади розкрито як вимоги до компетенції уповноважених суб'єктів, участі особи й виконання процесуальних обов'язків, а організаційні – як умови їхньої реалізації, що забезпечуються розподілом роботи, взаємодією установ, професійною підготовкою та доступністю приміщень, документів і засобів зв'язку. Внутрішні правила установ мають забезпечувати виконання КПК України без запровадження не передбачених законом обмежень процесуальних прав.

Встановлено, що доступність правничої допомоги, перекладу та матеріалів провадження залежить від своєчасного залучення фахівців і належної організації участі. Організаційну та психологічну підтримку потрібно відмежовувати від процесуального представництва й заходів безпеки за призначенням і правовими підставами, враховуючи можливість їхнього поєднання. Участь дітей, осіб з інвалідністю та переміщених осіб вимагає врахування індивідуальних потреб із додержанням процесуальних гарантій. В умовах воєнного стану виконання процесуальних обов'язків потребує резервних приміщень, засобів зв'язку та збереження матеріалів. Особливості провадження застосовуються за визначених КПК України умов, а після усунення об'єктивних перешкод відповідні дії виконуються в установленому КПК України порядку та строки.

Наголошено на доповненні ч. 2 ст. 55 КПК України вимогами роз'яснювати потерпілому права й обов'язки з урахуванням віку, стану здоров'я та потреб у перекладі, повідомляти порядок звернення за безоплатною правничою допомогою й фіксувати виконання відповідних дій. Запропоновано доповнити ст. 221 КПК України ч. 4 про повідомлення особі, яка подала клопотання, переліку наданих для ознайомлення матеріалів, часу, місця або способу доступу та причин і нових умов його надання в разі перенесення. Доповнення конкретизують порядок інформування й організації ознайомлення, зберігаючи момент виникнення прав потерпілого, коло уповноважених на доступ осіб і передбачені законом винятки.

У підрозділі 2.3 «*Зарубіжний досвід забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження*» узагальнено законодавчі підходи низки країн Європейського Союзу (Естонія, Німеччина, Польща, Франція) до забезпечення процесуальних прав через інформування учасників, надання правничої допомоги, доступ до матеріалів, створення належних умов участі та оскарження рішень. Доведено, що відмінності досліджених правопорядків стосуються змісту обов'язків уповноважених суб'єктів, часу їхнього виконання, підстав обмеження прав і порядку перевірки таких обмежень.

Встановлено, що забезпечення прав затриманого передбачає своєчасне роз'яснення підстав позбавлення свободи, доступну інформацію про процесуальні можливості, допомогу захисника та ознайомлення з відомостями, потрібними для оспорювання втручання. КПК ФРН конкретизує форму й мову повідомлення та доступ до матеріалів для перевірки тримання під вартою; КПК Польщі – судову перевірку обґрунтованості, законності та правильності затримання; КПК Франції – умови участі адвоката під час допиту й мотивування передбачених законом винятків. Оцінка дотримання зазначених гарантій має охоплювати фактичний час отримання допомоги, можливість конфіденційної консультації та достатність інформації для підготовки заперечень. Результати незалежного моніторингу підтверджують потребу зіставляти законодавчі вимоги з умовами їхнього виконання.

Доведено, що забезпечення охорони прав потерпілого потребує розмежування інформування про провадження, ознайомлення з матеріалами, правничого представництва та супроводу під час процесуальних дій. Обсяг відповідних можливостей визначається їхнім призначенням і встановленими законом підставами. Польський досвід обґрунтовує значення індивідуальної оцінки потреб, підготовки допиту дітей і свідків з особливими потребами, залучення фахівців і пристосування способів спілкування. Спеціальні умови отримання показань мають поєднуватися з повнотою їхньої фіксації та можливістю перевірки стороною захисту. Положення КПК Естонії засвідчують потребу в узгодженні електронного обігу документів із правовими підставами доступу, підтвердженням вручення та порядком оскарження відмови в ознайомленні.

Запропоновано напрями імплементації позитивних кримінальних процесуальних практик у кримінальне процесуальне законодавство України: конкретизацію роз'яснення прав і підтвердження його проведення, забезпечення своєчасного доступу до матеріалів, конфіденційного спілкування із захисником та індивідуальних умов участі осіб, які потребують додаткових гарантій. В умовах воєнного стану використання альтернативних способів комунікації та збереження матеріалів має забезпечувати виконання процесуальних обов'язків. Зміна компетенції або процедури допускається за підстав і в межах відповідного положення КПК України; організаційні перешкоди самі собою таких змін не зумовлюють.

Розділ 3 «Процесуальні особливості охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування та судового розгляду» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «*Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування*» визначено особливості забезпечення процесуальних гарантій під час реагування на повідомлення про кримінальне правопорушення, застосування примусу, припинення необґрунтованого переслідування, звільнення затриманого та повернення майна за передбачених законом підстав.

Встановлено, що забезпечення свободи та права на захист потребує визначення моменту фактичного затримання, додержання строків, своєчасної правничої допомоги й конфіденційного спілкування. Залучення захисника для окремої процесуальної дії має ґрунтуватися на підтвердженій невідкладності та забезпеченні можливості підготовки до участі. Обрання запобіжного заходу за

загальним порядком передбачає оцінку обґрунтованості підозри, наявності ризиків і недостатності більш м'яких заходів. Повідомлення про підозру, тяжкість діяння або попередня ухвала самі собою недостатні для обґрунтування обмеження свободи: потрібно оцінити обставини, які існують на час розгляду клопотання.

Доведено, що охорона майнових прав потребує встановлення процесуального статусу вилучених речей, додержання строків подання клопотання та постановлення ухвали про арешт і своєчасного повернення за передбачених законом підстав. Виконання обов'язку повернення не може залежати від подання судової скарги. Забезпечення участі в доказуванні передбачає мотивований розгляд клопотань, перевірку виправдувальних відомостей і фактичний доступ до відкритих матеріалів. В умовах воєнного стану особливості затримання, участі захисника, отримання показань і судового контролю застосовуються за встановлених відповідними нормами умов з урахуванням правових наслідків рішень Конституційного Суду України. Наявність технічного запису не підтверджує законності проведеної процесуальної дії та додержання права на захист.

Обґрунтовано доповнення ч. 1 ст. 53 КПК України вимогами зазначати обставини невідкладності окремої процесуальної дії, відомості про повідомлення обраного захисника та причини неможливості його участі, забезпечувати конфіденційне спілкування й відповідний час підготовки та фіксувати виконання цих вимог. Запропоновано також доповнити ст. 169 КПК України ч. 4 щодо повернення майна незалежно від подання клопотання, повідомлення особи, оформлення передання та фіксації перешкод і заходів їхнього усунення. Такі доповнення конкретизують виконання процесуальних обов'язків без установлення додаткового строку утримання майна або розширення підстав залучення іншого захисника.

У підрозділі 3.2 «*Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду*» розкрито особливості забезпечення прав через розгляд справи законним і безстороннім складом суду, належну участь у засіданні, змагальне дослідження доказів, своєчасне вирішення клопотань та мотивування рішень. Обґрунтовано, що охоронне призначення цієї стадії полягає в забезпеченні учасникам можливості реалізувати процесуальні повноваження під час перевірки обвинувачення, обґрунтування заявлених вимог та оспорювання судових висновків.

Встановлено, що здійснення права на захист потребує достатнього часу підготовки, конфіденційної консультації, доступу до додаткових матеріалів і можливості перевіряти показання. У разі заміни судді продовження розгляду залежить від додержання умов ст. 319 КПК України або застосування порядку участі запасного судді за ст. 320 КПК України. Зміна обвинувачення супроводжується наданням захисту часу для підготовки, а додаткове обвинувачення – відновленням провадження з підготовчого засідання. Подальше тримання під вартою потребує судового рішення за чинною процедурою з урахуванням правових наслідків відповідних рішень Конституційного Суду України.

Доведено, що охорона прав потерпілого, дітей, свідків і цивільних сторін потребує врахування їхнього процесуального становища та індивідуальних умов участі. Спеціальний спосіб допиту має забезпечувати безпеку особи й можливість перевірки повідомлених відомостей. Використання попередніх показань допускається за законодавчих підстав із перевіркою допустимості, достовірності та

забезпеченням права на захист. Дистанційний розгляд вимагає належного сприйняття доказів, можливості ставити запитання й реагування на технічні перешкоди за застосовними правилами. Судові дебати й останнє слово забезпечують виклад позицій до ухвалення вироку, мотиви якого мають відображати оцінювання істотних доводів учасників.

Обґрунтовано доповнення ст. 350 КПК України ч. 2 щодо своєчасного вирішення клопотань про виклик і допит свідка, допит експерта та дослідження речей чи документів. Запропоновано визначати момент вирішення клопотання, якщо для цього потрібно попередньо дослідити інші докази, а в ухвалі про відмову зазначати обставини, які заявник прагне встановити або перевірити, їхнє значення для провадження та конкретні підстави відмови. Доповнення уточнює виконання чинного обов'язку суду розглянути клопотання й постановити вмотивовану ухвалу зі збереженням порядку повторного звернення з інших підстав.

ВИСНОВКИ

У **дисертації** на підставі дослідження комплексу питань, що виникають під час розслідування шахрайств на ринку житла, сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії за умов воєнного стану із врахуванням плану післявоєнної відбудови України, зокрема:

1. Встановлено, що КПК України передбачає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, окремі положення якого застосовуються за відсутності об'єктивної можливості здійснити процесуальні дії в загальному порядку. Застосування відповідних положень потребує перевірки передбачених законом підстав, меж повноважень уповноважених осіб і обґрунтованості процесуальних рішень із забезпеченням права на захист та інших гарантій учасників. З'ясовано, що наукові праці переважно присвячені процесуальному становищу окремих учасників, повноваженням прокурора, судовому контролю або гарантіям під час окремих процесуальних дій. Водночас подальшого дослідження потребує взаємозв'язок зазначених гарантій на стадіях досудового розслідування й судового розгляду, насамперед за умов застосування особливостей, установлених для кримінального провадження під час воєнного стану. Обґрунтовано потребу в комплексному порівняльно-правовому аналізі механізму охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, який дасть змогу оцінити доступність правової допомоги, судового контролю й засобів оскарження, врахувати міжнародні стандарти та досвід інших держав і визначити напрями вдосконалення законодавства та практики його застосування.

2. Визначено охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження як передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, що здійснюється на основі системи процесуальних гарантій і спрямована на створення умов для реалізації прав, свобод та законних інтересів кожного учасника відповідно до його процесуального становища, запобігання їхньому необґрунтованому обмеженню та своєчасне припинення порушень. Сутність охорони полягає в безперервному забезпеченні можливості особи користуватися належними їй правами впродовж усього періоду

впливу кримінальної процесуальної діяльності на її становище, незалежно від зміни процесуального статусу або переходу до іншої стадії провадження. Переважно запобіжне спрямування охорони передбачає своєчасне виконання обов'язків уповноваженими суб'єктами, додержання допустимих меж втручання та врахування індивідуальних обставин участі особи. Дієвість охорони визначається узгодженістю законодавчих гарантій із фактичними умовами їхньої реалізації, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану через ускладнення доступу до правничої допомоги, інформації та правосуддя. Застосування передбачених КПК України особливостей провадження потребує перевірки встановлених законом умов їхнього застосування та додержання конституційних меж обмеження прав, оскільки сам факт воєнного стану не виправдовує відступу від належної правової процедури.

3. Міжнародна нормативно-правова регламентація охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження встановлює вимоги до правомірності державного втручання, процесуальної участі особи й ефективності засобів захисту її прав. Правова природа міжнародного акта, зміст гарантії та процесуальне становище конкретного учасника визначають порядок застосування або врахування відповідних положень у кримінальному провадженні. В умовах воєнного стану особливості кримінального провадження мають застосовуватися за передбачених КПК України підстав та умов із додержанням конституційних гарантій і міжнародних зобов'язань держави. Основними напрямами імплементації міжнародних стандартів є конкретизація в КПК України підстав і меж правомірного обмеження прав, забезпечення своєчасного доступу до інформації та правничої допомоги, посилення гарантій участі потерпілого, безпеки свідка й урахування потреб дитини, удосконалення судового контролю та засобів відновлення порушених прав із закріпленням відповідних обов'язків уповноважених суб'єктів і порядку їхнього виконання.

4. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – установлена кримінальним процесуальним законодавством система взаємопов'язаних процесуальних прав, відповідних обов'язків і повноважень, юридичних фактів, дій та рішень, засобів контролю, оскарження й виконання, яка забезпечує своєчасну реалізацію прав, свобод та законних інтересів, перевірку правомірності втручання й реагування на порушення з урахуванням процесуального становища учасника. Взаємодія нормативної, суб'єктної, процедурної, контрольної та виконавчої складових забезпечує виконання відповідних обов'язків, обґрунтованість рішень, їх перевірку та виконання. Для посилення цих гарантій запропоновано доповнити п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК України абзацом такого змісту: «*У постанові, якою обмежуються права, свободи чи законні інтереси учасника кримінального провадження або відмовляється в задоволенні його клопотання про їх реалізацію, зазначаються право, свобода чи законний інтерес, яких стосується рішення, фактичні та правові підстави такого рішення, а також оцінка поданих учасником доводів, що мають значення для вирішення відповідного питання. У разі застосування особливостей кримінального провадження зазначаються обставини, які, відповідно до цього Кодексу, є підставами для їхнього застосування*», а ст. 307 КПК України – новою ч. 4: «*4. У разі постановлення ухвали про зобов'язання припинити дію або вчинити певну дію слідчий суддя зазначає орган або особу, на яких покладається її виконання, та строк виконання, якщо такий строк не визначено цим Кодексом.*

Орган або особа, які виконали ухвалу, невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після її виконання, повідомляють слідчого суддю та особу, яка подала скаргу, про час і спосіб виконання ухвали. Встановлення строку виконання ухвали не може відстрочувати виконання обов'язку, який, відповідно до цього Кодексу, підлягає негайному виконанню». В умовах воєнного стану застосування особливостей провадження потребує дотримання передбачених КПК України умов зміни процедури та гарантій судової перевірки.

5. Правові та організаційні засади функціонування механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – взаємопов'язані вимоги до компетенції й виконання процесуальних обов'язків та умови їхньої реалізації. Недостатня конкретизація порядку роз'яснення прав і надання матеріалів ускладнює їх реалізацію, а вручення пам'ятки не гарантує розуміння її змісту, задоволення клопотання – фактичного доступу до документів. З метою усунення зазначених недоліків запропоновано доповнити ч. 2 ст. 55 КПК України: «*Під час вручення пам'ятки потерпілому роз'яснюються його процесуальні права й обов'язки з урахуванням віку, стану здоров'я та потреб у перекладі. Потерпілому повідомляється порядок звернення за безоплатною правничою допомогою. Вручення пам'ятки, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, а також участь перекладача, якщо його було залучено, фіксуються в матеріалах кримінального провадження. Відмова потерпілого отримати пам'ятку або підписати документ на підтвердження її отримання фіксується та не обмежує його процесуальних прав*», а ст. 221 КПК України – ч. 4: «*4. У разі задоволення клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування слідчий, дізнавач, прокурор одночасно з повідомленням про результат його розгляду повідомляють особі, яка подала клопотання, перелік матеріалів, що надаються для ознайомлення, дату, час і місце ознайомлення або спосіб доступу до електронних матеріалів та забезпечують можливість робити виписки й копії відповідно до цієї статті. У разі виникнення обставин, що перешкоджають ознайомленню у визначений час або спосіб, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно повідомляють таку особу про причини перенесення ознайомлення та інший час або спосіб надання доступу*».

6. Зарубіжний досвід країн Європейського Союзу (Естонія, Німеччина, Польща, Франція) засвідчує, що дієвість охорони прав учасників кримінального провадження визначається своєчасним і зрозумілим роз'ясненням прав, доступністю правничої допомоги та матеріалів, потрібних для захисту, належними умовами участі й можливістю оскарження рішень. Обґрунтовано доцільність врахування такого досвіду для конкретизації роз'яснення прав потерпілому, забезпечення фактичної можливості ознайомитися з матеріалами, конфіденційного спілкування із захисником та умов участі, що відповідають індивідуальним потребам особи. Однак запровадження відповідних підходів потребує їхнього узгодження з процесуальним становищем учасників, компетенцією уповноважених суб'єктів і порядком здійснення кримінального провадження за КПК України. В умовах воєнного стану забезпечення відповідних гарантій потребує використання дозволених законом способів повідомлення, надання допомоги та збереження матеріалів за наявності фактичних перешкод. Застосування особливостей, передбачених ст. 615 КПК України, має ґрунтуватися на встановлених для конкретної процедури підставах із забезпеченням права на захист і доступних засобів судової перевірки.

7. Визначено процесуальні особливості охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які полягають у додержанні належної процедури, своєчасній перевірці підстав обмеження свободи та майнових прав, забезпеченні участі в доказуванні й припиненні втручання після втрати законної підстави. Для конкретизації умов надання правничої допомоги та виконання обов'язку повернення майна запропоновано доповнити ч. 1 ст. 53 КПК України абзацом: «*У постанові або ухвалі про залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії зазначаються обставини, що зумовлюють її невідкладність, а за наявності обраного захисника – також час і спосіб його повідомлення та причини неможливості його участі. До початку дії підозрюваному, обвинуваченому й залученому захиснику забезпечуються конфіденційне спілкування та час, потрібний для підготовки з урахуванням характеру й невідкладності дії. Відомості про виконання цих вимог зазначаються в протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання*», а ст. 169 КПК України – ч. 4: «*4. За наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, дізнава, прокурор забезпечують повернення тимчасово вилученого майна незалежно від подання клопотання особою, у якої його було вилучено, та невідкладно повідомляють її про підставу повернення, місце й спосіб отримання майна. Передання майна оформлюється протоколом, копія якого надається цій особі. За наявності обставин, що унеможливлюють передання майна, у матеріалах кримінального провадження зазначаються такі обставини та заходи, вжиті для їхнього усунення. Повідомлення особи й оформлення повернення не можуть відстрочувати виконання встановленого цим Кодексом обов'язку негайно повернути майно*». Запропоновані доповнення спрямовані на забезпечення належної підготовки захисника до процесуальної дії та своєчасного повернення майна за передбачених законом підстав.

8. Надані рекомендації щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду, які передбачають забезпечення безсторонності суду, належної участі в дослідженні доказів, підготовки захисту та своєчасного мотивованого вирішення клопотань. З метою забезпечення своєчасного розгляду доказових клопотань запропоновано доповнити ст. 350 КПК України ч. 2: *«2. Клопотання про виклик і допит свідка, допит експерта або дослідження речей чи документів вирішується без невиправданої затримки після заслуховування думки інших учасників судового провадження. Якщо його вирішення потребує попереднього дослідження інших доказів, суд в ухвалі зазначає відповідні обставини та визначає момент вирішення клопотання до завершення з'ясування обставин і перевірки їх доказами. В ухвалі про відмову в задоволенні такого клопотання зазначаються обставини, для встановлення або перевірки яких його заявлено, оцінка їх значення для кримінального провадження та конкретні підстави відмови»*. Запропоноване доповнення спрямоване на своєчасне вирішення клопотань і обґрунтування відмови з урахуванням обставин, які учасник прагне встановити або перевірити. В умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення конфіденційного спілкування із захисником і можливості учасників досліджувати та оспорювати докази, зокрема під час дистанційного судового розгляду й використання раніше отриманих показань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Драчук Ю. П. Вплив міжнародного правового досвіду на охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 8 (98), том 2. С. 97–107. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/33/59.
2. Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105), том 2. С. 214–222. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/745.
3. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії судового розгляду. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106), том 2. С. 287–295. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/737.
4. Драчук Ю. П. Правові засади забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. № 2 (38), т. 1. С. 244–249. URL : https://kelmczasopisma.com/viewpdf/13155.
5. Драчук Ю. П. Концептуалізація кримінального процесуального механізму забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 478–484. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/69.pdf.
6. Драчук Ю. П. Європейські стандарти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі України. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 серп. 2020 р. Київ : НДІ публічного права, 2020. С. 96–98.
7. Драчук Ю. П. Особливості забезпечення прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14–15 листоп. 2021 р. Київ : НДІ публічного права, 2021. С. 134–136.
8. Драчук Ю. П. Забезпечення прав і свобод особи прокурором у кримінальному провадженні. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 лют. 2022 р. Київ : НДІ публічного права, 2022. С. 139–141.

АНОТАЦІЯ

Драчук Ю. П. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ ; Державний податковий університет, Ірпінь, 2026.

У дисертації проведено комплексне дослідження забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на основі порівняльно-правового аналізу з урахуванням умов воєнного стану. Узагальнено

наукові підходи до охорони прав учасників, уточнено її поняття та співвідношення із захистом і забезпеченням прав. Розкрито міжнародно-правові засади процесуальних гарантій та напрями врахування практики Європейського суду з прав людини в національному законодавстві. Сформульовано теоретичну модель кримінального процесуального механізму, визначено його нормативну, суб'єктну, процедурну, контрольну та виконавчу складові. Охарактеризовано правові та організаційні засади його функціонування, розмежовано процесуальні повноваження й обов'язки щодо створення належних умов участі. Узагальнено досвід Естонії, Німеччини, Польщі та Франції щодо інформування учасників, правничої допомоги, доступу до матеріалів, спеціальних умов допиту та оскарження рішень. Встановлено особливості охорони прав під час досудового розслідування, зокрема забезпечення участі захисника, перевірки підстав обмеження свободи й повернення тимчасово вилученого майна. Обґрунтовано вимоги до забезпечення змагальності судового розгляду, участі в дослідженні доказів і своєчасного мотивованого вирішення клопотань. Надано рекомендації щодо застосування спеціальних процесуальних правил в умовах воєнного стану, забезпечення дистанційної участі, конфіденційного спілкування із захисником та врахування індивідуальних потреб потерпілих і свідків. Запропоновано доповнення до Кримінального процесуального кодексу України щодо роз'яснення прав потерпілому, ознайомлення з матеріалами, мотивування й виконання процесуальних рішень, підготовки захисника до окремої процесуальної дії, повернення майна та вирішення клопотань.

Ключові слова: права людини, свободи, законні інтереси, учасники кримінального провадження, охорона прав, процесуальні гарантії, кримінальний процесуальний механізм, право на захист, міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, досудове розслідування, судовий контроль, судовий розгляд, воєнний стан.

SUMMARY

Drachuk Yu. P. Safeguarding the Rights, Freedoms and Legitimate Interests of Participants in Criminal Proceedings: A Comparative Legal Analysis. – *The manuscript.*

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences on the specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Forensics; Judicial Expertise; Operational Search Activities. – Private Institution «Research Institute of Public Law», Kyiv ; State Tax University, Irpin, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of safeguarding the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. Through a comparative legal analysis of national legislation, international standards, foreign experience and judicial practice, it develops theoretical propositions and practical recommendations for improving procedural safeguards, including under martial law.

Safeguarding participants' rights is examined as a unified procedural mechanism encompassing statutory guarantees, the powers and duties of competent authorities, participants' opportunities to exercise their rights, remedies for challenging decisions, actions or omissions, and the restoration of violated rights. Safeguarding is distinguished as predominantly preventive activity, protection as responding to threats and violations, and ensuring rights as a broader concept encompassing statutory recognition and

conditions for their exercise. The continuity of safeguards throughout proceedings and changes in procedural status is substantiated.

Directions for implementing international human rights standards have been identified with reference to the case law of the European Court of Human Rights. They concern lawful restrictions on rights, timely access to information and legal assistance, victim participation, witness safety, children's individual needs and effective judicial oversight. Foreign experience from the Federal Republic of Germany, Poland, France and Estonia supports recommendations concerning the explanation of rights, confidential legal consultations, access to case materials and appropriate conditions of participation.

A theoretical model of the safeguarding mechanism has been developed, integrating normative, institutional, procedural, oversight and implementation components. Its operation connects participants' rights with corresponding duties, reasoned decisions, review procedures and actual compliance. Proposed additions to Articles 110 and 307 of the Criminal Procedure Code of Ukraine specify requirements for assessing material arguments, justifying special procedural provisions, identifying responsibility and deadlines for implementing judicial orders, and notifying the investigating judge and complainant of compliance.

Organisational and legal measures have been formulated to support the effective exercise of procedural rights. Proposed additions to Articles 55 and 221 of the Criminal Procedure Code of Ukraine concern the content and recording of information provided to victims and arrangements for examining investigation materials. Recommendations address specialist involvement, alternative premises and communication facilities, preservation and transfer of materials, and the timely performance of outstanding duties following institutional relocation or the removal of practical obstacles.

Safeguards during pre-trial investigations are examined through timely review of restrictions on liberty and property rights. Particular attention is paid to reasonable suspicion, individual risks, less restrictive preventive measures and the lawfulness of retaining seized property. Proposed additions to Articles 53 and 169 of the Criminal Procedure Code of Ukraine require substantiating the urgency of individual procedural actions, recording notification of chosen defence counsel, ensuring confidential consultations and preparation time, and specifying duties concerning the return of temporarily seized property, notification, handover and obstacles to compliance.

Recommendations for trial proceedings concern meaningful participation in examining evidence and timely, reasoned decisions on evidentiary motions. A proposed addition to Article 350 of the Criminal Procedure Code of Ukraine specifies when motions should be decided and how refusals should be justified. Under martial law, the study emphasises verifying the statutory grounds for remote participation and the use of earlier testimony, ensuring confidential communication with defence counsel, and coordinating arrangements for children and witness safety with the defence's opportunity to challenge evidence. Application of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine requires verification of the conditions prescribed for each special procedure.

Keywords: human rights, freedoms, legitimate interests, participants in criminal proceedings, safeguarding rights, procedural safeguards, criminal procedural mechanism, right to defence, international standards, foreign experience, pre-trial investigation, judicial oversight, trial, martial law.

Підписано до друку 16.10.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Замов. № 361.

Видруковано в Державному податковому університеті.
08205, Київської обл., Бучанський р-н, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31